

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ
<p>1. Датум и орган који је именовao Комисију:</p> <p>На Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду од 27. априла 2016. године, образована је Комисија за оцену докторске дисертације мастера Маје Димитријевић, под називом <i>Књижевни јунак у прозним делима за млађи школски узраст</i>.</p> <p>2. Састав Комисије:</p> <p>Ментор: проф. др Зона Мркаљ, ванредни професор, Филолошки факултет Универзитета у Београду Ужа научна област: Српска књижевност, Методика наставе књижевности и српског језика Датум избора у звање: 21. 6. 2011. Проф. др Љиљана Бајић, редовни професор, Филолошки факултет Универзитета у Београду Ужа научна област: Српска књижевност, Методика наставе књижевности и српског језика Датум избора у звање: 15. 7. 2009. Проф. др Тиодор Росић, редовни професор, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина Ужа научна област: Методика наставе српског језика и књижевности Датум избора у звање: 25. 9. 2014.</p>
II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ
<p>1. Име, име једног родитеља, презиме: Маја, Милибор, Димитријевић</p> <p>2. Датум рођења, општина, република: 2. 5. 1973, Јагодина, Република Србија</p> <p>3. Датум одбране, место и назив магистарске тезе: 31. 3. 2010, Педагошки факултет, Јагодина Теоријско-методички аспекти интерпретације књижевног лика у уметничкој причи у настави од 1. до 4. разреда основне школе</p> <p>4. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука: Методика наставе српског језика и књижевности</p>
III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ
Књижевни јунак у прозним делима за млађи школски узраст

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација мрр Маје М. Димитријевић обухвата 316 компјутерски штампаних страница, а подељена је на следећа поглавља: 0. Увод (1–7); 1. Проблем жанра у прози за децу (8–19); 2. Теоријска интерпретација књижевног јунака (20–85); 3. Ка методичкој интерпретацији књижевног јунака у млађим разредима основне школе (86–134); 4. Методички контекст тумачења књижевних јунака (135–166); 5. Неки аспекти интерпретације књижевног јунака у настави млађих разреда (167–224); 6. Васпитни потенцијали и степен актуализације у методичком приступу књижевним јунацима (225–239); 7. Примери наставног проучавања књижевног јунака (240–265); 8. Закључак (266–288); 9. Литература (289–300).

Списак литературе садржи 177 библиографских јединица. У дисертацији се налазе: четири табеле – два табеларна приказа корпуса истраживања и две табеле са прегледом ученичких одговора у оквиру емпиријских сегмената истраживања; четири схеме – два схематска приказа просторних релација и две схеме које приказују кратак запис/пројекцију садржаја обрађених на наставном часу; два примера анкетног/наставног листића за истраживање одређених језичких појава, односно за тумачење књижевних ликова.

Предмет истраживања овог рада представља разматрање статуса и улоге књижевног јунака у прозним делима која су наставним програмом предвиђена за проучавање од првог до четвртог разреда основне школе. Прозни жанрови својим конвенцијама и особеностима условљавају поступак уобличавања књижевних ликова. Отуда се у истраживању указује на повезаност жанровског обрасца и типа књижевног јунака, сагледава се однос теоријске и методичке интерпретације књижевног јунака и приказује могућност прожимања различитих методичких нивоа карактеризације јунака у прозним делима за млађи школски узраст. Кандидат Маја Димитријевић истиче да у нашој методичкој литератури постоје фрагментарни прилози о приступу књижевним јунацима, али нема целовитог истраживачког подухвата који свестрано разматра различите књижевнотеоријске и методичке аспекте карактеризације јунака у књижевним делима за млађи школски узраст.

Дисертација се састоји од седам међусобно повезаних тематских целина. **У оквиру првог дела** разматра се проблематика жанра у прози за децу, са посебним освртом на корпус истраживања који чине прозни текстови народне и ауторске књижевности намењени за изучавање у млађим основношколским разредима. Најпре се жанр поставља као контекст књижевног дела, а ишчитавање жанровских кодова као важна смерница у интерпретирању књижевних текстова. Жанровски обрасци у прозној књижевности намењеној деци упоредиви су са књижевним врстама на широј жанровској мапи. Иако због флексибилне и тешко успостављиве границе међу прозним облицима у књижевним делима за децу није сасвим изводљиво доследно рашчлањавање према жанру, нити је прецизно задато у наставним програмима, доминантне жанровске црте се ипак могу уочити и на основу њих се у овом истраживању и поставља теоријско-методичка интерпретација типолошки различитих књижевних јунака.

Друга целина издваја књижевни лик као тежишну компоненту одабране теме, појмовно га детерминише и разматра његов онтолошки статус преко значењске дистинкције *лик – личност*. Истраживачка пажња задржава се на типологији књижевних јунака, полазећи од упоређивања статичког и динамичког модела њихове карактеризације. На тај сегмент се надовезује потпоглавље које се бави типолошки специфичним карактеристикама јунака у оквиру прозне књижевности за децу. Ту се наглашавају категорије књижевних ликова успостављене на основу њихове позиције у фабуларном склопу, према етичким одликама, способности трансформације и сл. Посебно се испитује како у улогама јунака функционишу припадници дечјег и животињског света, односно предметни свет и природне појаве. У поглављу које описује технике карактеризације у прозним делима за децу побројани су различити карактеролошки чиниоци који учествују у портретисању јунака: именовање, фабула, форме казивања, ауторски коментар, елементи простора и амбијента, синегдоха и репетиција лајтмотивског типа. Књижевни јунак се посматра и у специфичним жанровским околностима. Контекст бајковног жанра подразумева јунаке-фигуре без унутрашњег живота. У (не)фикционалној причи је због жанровских преклапања можда понајтеже груписати ликове према поступцима портретисања, али се у карактеролошкој матрици њених јунака као доминанте појављују транспоноване уобичајене људске особине. Концепт типског јунака проналазимо у народној и ауторској басни, док се у причи о животињама запајају извесна жанровска одступања у вези са јунацима. Роман за децу такође презентује жанровски предодређене јунаке који имају развојну карактерну линију. Емоционално-етичка основа карактеролошких профила јунака се постепено надграђује и захваљујући томе они унеколико надрастају

оквиру лика успостављене на почетку романа.

Својим специфичностима издвајају се ликови из дескриптивних и научно-популарних текстова о чему се говори у посебним одељцима рада. Описује се и јунак у контексту хумористичке прозе за децу, који је препознатљив по карактеризацији различитим видовима вербалне и ситуационе комике. Засебне одељке у тексту рада представља дискусија о негативном јунаку у прози за млађи школски узраст и јунацима у чијем су обликовању наглашени елементи гротеске и ироније. Поменути чиниоци доприносе наглашавању вредносне димензије књижевних ликова, чиме се затвара друга истраживачка целина.

Трећа целина рада посвећена је успостављању методичких предуслова и полазишта за адекватне приступе, стратегије и подстицаје у проучавању књижевног јунака у прозним делима која се изучавају у разредној настави. Фокус истраживања се усмерава на рецепцијске капацитете читалаца у раном основношколском узрасту и усавршавање њихових читалачких компетенција. У тим оквирима се расправља о рецептивном хоризонту ученика и њиховим преференцијама према одређеним елементима прозе за децу. Као важан сегмент издваја се функционисање механизма идентификације и емпатије у рецептивном хоризонту детета-читаоца, где се емпатичка емоција и ведар поглед на животне ситуације посматрају као смернице за морално деловање и уздизање до узорних етичких принципа. За испитивање рецептивних капацитета у млађим разредима основне школе послужиле су бајка и басна. Испитивано је и како се читалац-почетник сналази са жанровским посебностима романа за децу, у ком смеру проучавање дескриптивног текста у настави развија читалачке компетенције и на који начин се наставном интерпретацијом научно-популарних текстова усавршава разумевање прочитаног. У поглављу које се односи на наставно тумачење књижевних јунака у чијем је средишту ученик-читалац, дат је преглед циљева, задатака, исхода и стандарда прописаних наставним програмима, с тим што су у њима издвојене само појединости које се тичу књижевних ликова. Предмет анализе је и утицај жанра на рецепцију књижевног јунака у млађем школском узрасту, а потом и читалачке компетенције, односно интересовања и преференције према одређеним типовима књижевних ликова.

Четврта целина посебно истиче методички контекст интерпретације књижевних ликова у прози за млађи школски узраст. Наглашава се значај методолошког плуралитета, а у вези с тим се помињу и друге битне претпоставке у методичкој интерпретацији књижевног лика, који се уједно образлаже и као њено интегративно средиште. У посебним одељцима говори се о усклађивању методичких радњи и поступака са тумачењем ликова, и о значају и методичкој вредности доживљајно-истраживачког мотивисања ученика. Подједнако се подвлачи подстицање креативног мишљења и интегрисање стваралачких активности у процес аналитичкосинтетичког изучавања књижевних јунака у настави од првог до четвртог разреда основне школе. Повезивање наставе језика и књижевности у интерпретацији књижевног јунака очитује се као део креативног наставничког подстицаја који ученици прихватају и на који одговарају продуктивним решењима. Последњи сегмент ове целине у дисертацији односи се на процену одређеног методичког инструментаријума који прати део истраживачког корпуса у читанкама за четврти разред различитих издавача. Упоредном анализом сагледан је обим и квалитет истраживачких захтева у методичкој апаратури уз прозне читаначке текстове.

У оквиру **пете целине**, поједини структурни елементи карактеризације посебно су методички приређени и упослени у реализацији специфичних захтева наставе књижевности у раном основношколском узрасту. Посебна пажња је у издвојеним одељцима посвећена методичким оквирима интерпретације јунака у хумористичкој причи за децу, методичком приступу негативном јунаку у раном основношколском узрасту и изазовима у методичкој интерпретацији гротескних јунака. На тај начин су теоријска полазишта из претходних целина тезе добила своју надградњу у виду садржајних методичких поставки. Марко Краљевић је интерпретиран као традиционални јунак у савременим наставним околностима, уз нарочит концепт који здружује епску песму и савремену причу о детињству епског јунака. Изложено је и наставно тумачење које мотив преображаја сагледава као чин ослобађања књижевног јунака. Једно потпоглавље односи се на методички прилаз поетици детаља, тачније образлаже семантизацију простора на којој се заснива методичка интерпретација књижевног лика у одабраним прозним делима. У завршници ове целине издвојио се сегмент који такође представља везу између наставе језика и књижевности, где се истиче улога књижевног лика у процесу превазилажења лексичке стагнације.

У **претпоследњем делу рада** преиспитани су васпитни потенцијали, модуси и степен њихове артикулације у савременом методичком изучавању књижевног јунака, као и његов утицај на формирање етичких и естетских ставова ученика. Нарочито је истакнут утицај књижевних јунака на формирање идентитета у млађем школском узрасту и образложено је како се на иманентни приступ књижевном делу

може надовезати синтетизовање са актуализацијом, као вид учења који помаже остваривању функционалних и васпитних задатака.

Завршна целина рада садржи примере наставног проучавања књижевног јунака у прозним делима за млађе разреде основне школе, где је укрштено неколико интерпретативних параметара – од узрасног нивоа, преко жанровски разноврсних прозних дела и типолошки разноврсних јунака, до разноликих методичких концепата у којима се књижевно јунаку додељује доминантна позиција у рецепцији и тумачењу књижевноуметничког дела.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

1. ПРОБЛЕМ ЖАНРА У ПРОЗИ ЗА ДЕЦУ

Програмска заступљеност усмених прозних врста и ауторске прозе у разредној настави непосредно је утицала на истраживачке смернице ове докторске тезе, јер је теоријско-методичка интерпретација књижевног јунака превасходно ослоњена на жанровске специфичности одабраног корпуса. Сходно томе, жанр се у прози за децу проблематизује као контекст књижевног дела. Кандидаткиња је истакла да се, мада жанровска припадност не одређује квалитет уметничког домета једног књижевног артефакта, жанрови намећу као „извесне константе књижевног стваралаштва”, конституишу одређено значење, кореспондирају са смислом целине текста и намећу извесна ограничења у тумачењу. Жанровски обрасци у прозној књижевности намењеној ученицима млађег школског узраста откривају специфичне термилошке потешкоће, сложеност проблематике у дефинисању битних разликовних обележја прозних подврста. У књижевности за децу жанровска граница је флексибилна и често се уклања пред жанровском синкретичношћу. Будући да се ово истраживање превасходно бави књижевним јунаком у прозним делима за млађи школски узраст и прати концепт карактеризације јунака на утврђеном корпусу (као жанровска матрица преузет је постојећи систем жанровског разграничавања понуђен у прописаним наставним програмима за млађе разреде основне школе за предмет Српски језик), осврти на поетичке одлике жанра самерени су тумачењу књижевног јунака у специфичним жанровским околностима. У вези са тим, не залази се у комплексна разматрања, већ се истичу само главне жанровске особености, указује на одступања од устаљених жанровских образаца и стилску и значењску функцију таквих искорака из устаљеног модела.

2. ТЕОРИЈСКА ИНТЕРПРЕТАЦИЈА КЊИЖЕВНОГ ЈУНАКА

Теоријска интерпретација књижевног јунака започиње појмовним одређењем, где се лик појављује као „генерички термин” и пошто је најуопштенији, може да обухвати и остале детерминанте, а то су *јунак*, *карактер*, *портрет*, *тип*. Ако се узме у обзир шири смисао сваке од ових термилошких одредница, могуће их је узјамно замењивати, али њихово уже значење има своја дистинктивна обележја. Кандидаткиња истиче да теоретичари књижевности детерминишу поменути појам у складу са сопственим књижевнотеоријским концептом, а истраживање о књижевно јунаку у оквирима овог рада показује да није могуће анализирати ликове уколико се не размотри успостављена корелација између лика и жанровских оквира, која неминовно узрокује специфичне поступке и исходе у карактеризацији.

Расправљање о онтолошком статусу јунака уводи у дилему око тога да ли књижевне јунаке треба посматрати као имитације стварних људи или су они „конструкти сачињени од речи”. Утврђено је да се ликови, превасходно у прозним делима за млађи школски узраст, ипак читају, разумевају и анализирају као стварни људи, једино што *наративно* и *фиктивно* упућују на свет уметничке фантазије. Одељак у којем се даје преглед типологије књижевних ликова истиче класификацију у којој су основни параметри морална својства, формални односи, важност улоге коју ликови заузимају у приповедању, њихов значај у фабули, психолошки критеријум, моменат наглашености квалификације у наративу, делатна моћ и категорија (не)променљивости. Изложена књижевнотеоријска типологија јунака применљива је не само у анализи поступака уобличења ликова у бајци него и у осталим врстама прозне књижевности заступљеним у истраживачком корпусу. Затим се примећује и то да су заступљенији модели морално узорних јунака, а спорадично им опонирају негативно окарактерисани ликови како би се јунаци атрибуирани врлином издвојили као структурне доминанте текста и његове идејне суштине. Преовлађују, такође, обрасци статичних, скицираних, плоснатих и недовољно наглашених ликова. То не значи да су они психолошки сасвим неизграђени, већ показује да нису уобличени комплексно – нема укрштања противречних карактерних црта, одликује их сталност, неизменљивост, доминација једне или неколико комплементарних особина које су им понегде експлицитно дате већ на почетку приче. Њихов се задати

етичко-психолошки профил у кључним сижејним тачкама фиксира и потврђује.

Структура приповедне врсте намеће типолошки профил јунака. Најчешће се лик не слика у развоју, нити је његов портрет нарочито комплексан и продубљен пошто се карактеризација не остварује помоћу свих расположивих средстава и техника – бирају се само најфункционалнији елементи. Ликови су грубо оцртане фигуре које читалац мора накнадно да ствара и употпуњава. Малобројни су, па дијалогско или полифано сучељавање није увек остварено у пуном интензитету. Зато се прича концентрише око главног јунака, акцентује се његова позиција и издваја неколико битних момената који служе као провокативни подстицај за испољавање најглавнијих јунакових карактерних одлика. Да ће се поједини ликови кроз наратив реализовати као главни јунаци, често се назначује и њиховим именом у наслову прозног дела. Главни јунак заузима највише простора у приповедној равни и водич је најмлађим читаоцима по кривудавај перцептивној путањи. У прози за млађи школски узраст споредни и епизодни јунаци појављују се чешће од позадинских јунака и јунака из сенке, који су позиционирани у фабуларном фону, статични су, али могу да испоље резонерски потенцијал и својом појавом, или чак минус-присуством, утичу на одлуке и психолошка стања осталих учесника, превасходно на носиоце догађаја. Овде се намеће закључак да типолошка разноврсност јунака у прозним делима за рани школски узраст свакако није упоредива са бројним категоријама јунака у књижевности за одрасле. С друге стране, уобичајене књижевнотеоријске типолошке матрице могу да послуже за разврставање књижевних ликова, а као један вид доприноса овог рада утврђеној типологији може се сматрати установљавање особених карактерних својстава јунака у дескриптивним и нелитерарним текстовима.

У поглављу рада које се бави техникама карактеризације књижевног јунака, најпре се разматра поступак њиховог именовања. Иако властита имена немају значење и исцрпљују се само у функцији номинације, она могу на врло експлицитан начин да учествују у образовању симболичког слоја приче. Роман релативно често већ у наслову представља име главног јунака, одређујући га као доминанту уметничке структуре. Код појединих јунака функционални су етимолошки детаљи, а релације између имена и делова приче условљене су јунаковим поступцима, односно збивањима. У неким прозним делима се полазило од сентенције *nomen est omen* (име је знак) па је именом, презименом или надимком одређиван карактер. То је пљоснат, раван лик, са унапред одређеним особинама које се потврђују у току приповедања.

Карактеризација фабулом подразумева да наглашавањем једне, често узбудљиве или необичне ситуације, или приказивањем неколико збијено нанизаних и по нечему сродних призора, јунак добавља прилику да прикаже своја доминантна својства, способности, снагу, слабости, мотиве, намере, осећања. Деца добро запажају и памте шта јунаци чине. Будући да у приповедању за децу превагу односе равни и пљоснати карактери, који су без нарочите скривене дубине и са унапред задатим особинама, догађаји и поступци су тако конципирани да ће само потврдити оно што је о ликовима већ речено. У овом кључном поглављу докторске тезе кандидаткиња наглашава постојање отворености ка превазилажењу схематичности у карактеризацији. Померање ка сложенијем, рељефнијем типу књижевног јунака постиже се обртима у његовом поступању. Тако започиње и преображавање појединих карактерних црта представљених у уводној етапи наративног дискурса.

Кандидаткиња даље истиче да су наставни елементи поступка уобличења јунака и форме казивања. Дијалогска форма је у прозним делима за децу веома редукована, реплике су сасвим сажете, елиптичне, али то не умањује изражајност говора, тачније краћи дијалози функционишу као „експресивни пунктови”, чак се и збивање у причи, па и сама карактеризација понекад одвија једино на плану језичког испољавања ликова. Монолошких пасажу у правом смислу нема, а уместо њих се спорадично појављују гласна јунакова исказивања или свезнајућа саопштења о његовим мислима, када он сагледава своје поступке и осећања и тумачи понашање других. Треба поменути приповедање у првом лицу које доноси самокарактеризацију – наратор се истиче као активни учесник у збивањима, што поништава неутралан поглед на ток и исход догађаја, или је непосредно присутан као пасивни посматрач и коментарише свет који види и ликове у њему. Нарочито убедљиво делују монолошки пасажу са самоиронисањем и духовитим примедбама на сопствени рачун, као и лирски интониране монолошке партије са интерполираним реторским питањима, појачаном екскламативношћу, изражавањем продубљених емоција, узбуђења, чежње, пригушених жеља, унутарњих немира. Други, односно споредни ликови, ретко експлицитно и у заокруженој, целовитој форми, казују своје мишљење о главном јунаку. Они могу кроз директно дијалогско комуницирање, или нараторском односно ауторском интервенцијом, која преузима перспективу ликова са секундарном улогом, да разоткрију неку његову карактеристику.

Установљено је да опис у причи има декоративну, естетичку, али и функцију портретисања, и најчешће је испреплетан са осталим књижевноуметничким средствима обликовања лика. Дескриптивни детаљи пружају информацију о његовим карактерним цртама и обично су фрагментарни, концизни, изражајни, сврсисходни. Посредно, али сугестивно изражавају свест, расположења или осећања ликова, па су чести управо тамо где се не конструишу ликови у развоју. Могу се уочити и описи пејзажа, амбијента, атмосфере, као фон за појављивање јунака и његово делање. Приметно је одсуство детаљнијег спољашњег портретисања ликова, што би могло да се тумачи као остављање слободе читаоцу да јунака визуализује индивидуално, за себе, чиме се оснажује фантазијско уживљавање и подстиче сликовита имагинација. Истраживање је показало да је у приповедању намењеном млађим ученицима ауторски коментар прилично фреквантан. Аутор збивање премрежава и догађаје вреднује сопственим мишљењима и примедбама. Читалац је ауторским обраћањем враћен у реалност, а често и одмах изнова зазван да заузме другачији, преосмишљен и још активнији однос према прочитаном, да закорачи у наративни простор и учествује у решавању проблема са којим се јунак суочио. У таквој врсти коментара, обично изглобљеним из основног лежишта приче, аутор себи намењује „улогу полихистора” – саопштава неку важну поруку или дели са читаоцима своја искуства, претпоставке или сазнање о теми и току приповедања. У приповедању за децу постоји тенденција извесног непрецизног означавања, односно уопштавања простора. Кратка индикација о простору и дескриптивни осврт на место боравка треба да дочара атмосферу збивања и расположење јунака и ретко прераста у метафорички или симболички приказ његовог начина живота. Читалац увек креира простор и насељава га јунацима, па је неизоставна маркација координатног поља у које се књижевни актер смешта, како би се уочило на који се начин то одражава на његов карактер и поступке. Лик ће понегде бити синегдохично окарактерисан, повезивањем са особеним материјалним појединостима или поступком „амблемирања”. Репетиција лајтмотивског типа увек има функцију пренаглашавања неке појединости.

Архитектоника лика у прозним делима за млађи школски узраст никада није постављена искључиво на једној техници карактеризације – оне алтернирају, колико то допушта наратив као „репрезентација приче”, укрштају се и премрежавају са другим динамичним структурним чиниоцима у књижевном артефакту, уклапајући се тако у целовит предметно-семантички систем дела.

Интерпретација књижевног јунака у специфичним околностима жанра утврдила је и статус јунака-фигуре у жанровским оквирима народне и уметничке бајке.

У раду је евидентно и да се у дескриптивним текстовима не појављују књижевни ликови чија је физичка, психолошка и етичка карактеризација сродна јунацима других прозних дела. Улогу ликова ту добијају оживљени пејзажи. У њима су антропоморфна и персонификована бића и појаве која доприносе да слика делује покретљиво и упечатљиво. Појављују се и специфичне фигуре наратора-посматрача који описује оно што гледа и кроз чију се доживљајну оптику преламају и интерферирају визуелне, акустичне, олфактивне и тактилне сензације. Он своје присуство доказује субјективно интонираним исказима. Научно-популарни текстови и њихови јунаци потврђују да су личности и реална збивања у овој врсти текстова ипак претрпела литераризацију, односно литерарну трансформацију. Ретровизија је један од доминантних поступака – догађаји из детињства преломљени су кроз жижу сећања и отуда је умањена поузданост многих детаља, јер је временско-просторна платформа на којој се приповедно *ја* налази удаљена и уздигнута у односу на оно *ја* о коме се приповеда.

У оба одломка дескриптивног карактера која се налазе у корпусу, уочљиво је сугестивно и емоционално изнијансирано приповедање у првом лицу јединине. Наратор је истовремено и књижевни лик. Свој унутрашњи, мисаоно и емотивно прегнантан свет, открива тако што у причању укршта, прелама и упоређује две временске димензије – прошлост и садашњост, на истом простору. Из перспективе одраслог приповедача накнадно се тумаче и разумевају некадашњи догађаји. Запажене и запамћене појединости у функцији су одсликавања елегичних успомена на детињство. На основу тих појединости могућа је реконструкција профила јунака-приповедача.

Истражујући поступак конструисања ликова у хумористичкој причи за децу, у којој је смех повезан са здравом, конструктивном шалом и добрим расположењем и позивом на игру, запажа се да је фабула спрегнута са карактеролошким приказивањем јунака. Већи удео дијалога у карактеризацији јунака исто тако повезује драмски комедиографски текст са хумористичком причом за децу, а негативне особине књижевног јунака немају фаталан исход. Реч је о блажој форми етичког хендикепа која се може зауздати ако се антиципирају последице. У овом поглављу је разматрано и питање рецепције негативних јунака у различитим врстама књижевних остварења која су ученицима млађих разреда понуђена у оквиру

наставног програма. Негативни јунаци у прозним делима предвиђеним за обраду на часовима књижевности у разредној настави углавном имају овакву, субординирану позицију, али су уједно покретачи поступка компарације којим се истичу и наглашавају трајне и универзалне моралне вредности. Појављивање негативних јунака је инцидентан моменат. Они уносе немир и динамику у догађање, провоцирају на племениту акцију. Иако нису структурно истурени, заузимају довољно простора у приповедању, или њихово недолучно дело оставља дуготрајне последице, пројектујући тако моћ снажнију од почетних јунакових могућности.

Приче са гротескним јунацима алогично увезују диспаратне, хетерогене елементе, нарочито комично и језиво, и усмерене су ка детабузирању. У овом разуђеном поглављу докторске тезе Маје Димитријевић иронијским и пародичним упадицама разграђују се стереотипи, депатетишу устаљени и анахрони обрасци понашања, васпитања и погледа на свет. Тиме се оштри критички и логички дух читаоца, али се не пренебрегава ни позитивна доживљајна компонента, па се отуда овакве приче препоручују као допуна обавезним наставним садржајима из књижевности за завршне разреде млађег школског узраста. Тиме би се успоставио својеврстан баланс између прозних дела која се већ годинама читају и тумаче на наставним часовима и савременог српског прозног стваралаштва за децу, а уједно би се и допринело оформљавању једног новог стратума у хоризонту очекивања данашње најмлађе читалачке публике.

У овој оцени докторске тезе задржаћемо се још на поглављу у оквиру којег се разматрају рецепцијски капацитети и читалачке компетенције у млађем школском узрасту (поглавље 3.1).

Кандидаткиња истиче да се разумевања прочитаног може усавршавати и наставном интерпретацијом научно-популарних текстова. Развијена вештина читања подразумева превазилажење стадијума на ком се препознају искључиво експлицитно наведене информације – одговори на питања о субјекту, месту и времену догађаја. Очекује се, наиме, да читалац овлада имплицитним информацијама које може да открије једино уколико повеже више информативних секвенци, доводећи их у одговарајући узрочно-последични однос. Напомиње се како је обраду ове прозне врсте ученицима млађих разреда неопходно учинити очигледнијом и визуелно атрактивнијом, или је афирмисати као модел за усвајање градива из уџбеника, односно својеврсну демонстрацију систематичног и рационалног учења.

Управо су ограничења која категорија узраста намеће битан предуслов за одабир адекватног приступа сложенем чину тумачења прозних дела у млађим разредима основне школе. Ниво развоја знања, вештина, способности и ставова (поглавље 3.7.1), оно што ученици знају и умеју да ураде захваљујући свом образовању, процењује се према критеријумима који су дефинисани управо стандардима. Иако на први поглед таксативно набрајање очекиваних постигнућа, знања и умења ученика може изгледати као механицистички приступ садржајима наставе књижевности, методичка поставка сваког појединачног часа мора да их артикулише, повеже у складну целину поштујући све релевантне дидактичке принципе како би наставни материјал планиран за представљање на часу био прилагођен, доступан и схватљив ученицима са различитим рецепцијским капацитетима. Кандидаткиња истиче да се стандардима мери развијеност компетенција и оствареност исхода. Исходи учења су покушај да се на јединствен и лако разумљив начин опишу стечене квалификације и оно што би ученик требало да зна, разуме или уме да уради након завршетка учења. Један од важних закључака до којих се у овом истраживању дошло јесте да обрада књижевних ликова у прозним делима за децу, уз поштовање свих ограничавајућих фактора, ипак може да досегне релативно висок интерпретативни домет, уколико се амбиције учитеља усмере ка осамостаљивању ученика и подржавању партнерског учешћа у реализацији ових садржаја. Усклађивање исхода појединачног часа са исходима за крај сваког разреда и стандардизованим захтевима, наставу оријентише на нешто виши ниво, уместо на интелектуално достигнути степен развоја појединца у настави, што може унеколико да убрза и развој мишљења.

Актуализовање проблематике коју отварају литерарни актери као носиоци идејне суштине књижевноуметничког текста могуће је у конкретним наставним приликама остварити афирмацијом модела идентификовања, односно дистанцирања од неприхватљивог и непожељног поступања књижевних јунака. Будући да јунак, а нарочито протагонист, у својим активностима реализује потенцијалне тежње и жеље читаоца, он прати наративне путање којима га проводи такав лик, и у њему тражи одлике сличне ономе што у том тренутку идентификује као сопствену суштину. Ученици се у завршници аналитичко-синтетичког заокруживања разговором припремају за генерализацију, а потом се од њих захтева да књижевноуметничке призоре на неки начин транспонују у реални контекст. Тиме се ниво естетско-

етичког прихватања текста на својеврстан начин операционализује, јер реализација задатка поставља ученика у улогу делатног субјекта. Синтетизовање са васпитном актуализацијом погодно је изводити приликом обраде прозних дела у којима литерарни јунак мотивише на узорно понашање или у вези са оним примерима уметничке прозе где се посебно истиче креативна димензија главних ликова – они су репрезенти уметника-стваралаца чија је намера да свет учине бољим и лепшим местом.

7. ПРИМЕРИ НАСТАВНОГ ПРОУЧАВАЊА КЊИЖЕВНОГ ЈУНАКА

Иако су у различита поглавља инкорпорирани методички блокови са конкретним наловима, питањима и задацима, завршна целина рада садржи неколико примера наставног проучавања књижевног јунака. За обраду дела помоћу доминантног књижевног лика послужиле су народна бајка „Чардак ни на небу ни на земљи” и „Бајка о белом коњу” Стевана Раичковића. Проблемско-истраживачки приступ књижевном јунаку приказан је на тексту бајке „Шаренорепа” Гроздане Олујић. За пример хеуристичког модела тумачења књижевног јунака узет је одломак „Од пашњака до научењака”, из истоимене књиге Михајла Пупина, а истраживачки пројекат за тумачење јунака осмишљен је за роман *Алиса у земљи чуда* Луиса Керола.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Димитријевић, М. (2011). Карактеризација јунака елементима простора у књижевним текстовима за децу, у: Анђелковић Маја (ур.) *Савремена проучавања језика и књижевности*, књига 2, (447–454). Крагујевац: ФИЛУМ.
2. Димитријевић, М. (2011). Артикулација васпитних потенцијала у савременој настави књижевности у млађим разредима основне школе, у: Vučo Julijana i Milatović Biljana (прir.) *Stavovi promjena – promjena stavova* (411–421). Nikšić: Filozofski fakultet.
3. Димитријевић, М. (2011). Наставна интерпретација књижевног лика у функцији превазилажења лексичке стагнације, у: Ковачевић Милош (ур.) *Наука и политика* (443–451). Источно Сарајево: Филозофски факултет.
4. Димитријевић, М. (2012). Утицај књижевних јунака на формирање идентитета у млађем школском узрасту, у: Ковачевић Милош (ур.) *Наука и идентитет* (597–605). Источно Сарајево: Филозофски факултет. Сарајево: Филозофски факултет.
5. Димитријевић, М. (2012). Одућавање од страха. (О прози за децу и младе Светлане Велмар-Јанковић), у: Пантић Михајло (прir.) *Бездане светлости: о књижевном делу Светлане Велмар-Јанковић*, (227–238). Београд: Библиотека града.
6. Димитријевић, М. (2012). Деца-јунаци у причама Светлане Велмар-Јанковић, у: Јовановић Виолета, Росић Тиодор (ур.) *Књижевност за децу и омладину – наука и настава* (281–288). Јагодина: Педагошки факултет.
7. Димитријевић, М. (2013). Марко Краљевић – традиционални јунак у савременим наставним околостима, у: Ковачевић Милош (ур.), *Наука и традиција* (1069–1084). Источно Сарајево: Филозофски факултет.
8. Димитријевић, М. (2013). Читалачке компетенције у разумевању жанра басне, *Узданица*, X/1, 129–139.
9. Димитријевић М. (2013). Читалац-почетник и жанровске посебности лирске песме, *Школски час српског језика и књижевности*, XXX /2, 20–29.
10. Димитријевић, М. (2013). Лирски породични портрети у прози Бранка Ћопића / *Lyrische Familienporträts in der Prosa von Branko Ćopić*, у: Тошковић Бранко (ур.) *Lirski doživljaj svijeta u Ćopićevim djelima / Lyrische Welterfahrung in den Werken von Branko Ćopić* (153–162). Graz – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske.
11. Димитријевић М. (2013). Емпатија и смех као функционални елементи читалачке вештине на млађем школском узрасту, у: Вујачић Миља, Станишић Јелена (ур.) *Зборник резимеа XVI научне конференције Педагошка истраживања и школска пракса – Иновативни приступи образовању*, (66–67). Београд: Институт за педагошка истраживања, Завод за унапређивање образовања и васпитања.
12. Стевановић Ј., Димитријевић М. (2013). Подстицање иницијативе, сарадње и стваралаштва у настави српског језика и књижевности, у: Шевкушић Славица (ур.) *Зборник Института за педагошка*

истраживања, вол. 45, бр. 2 (381–403). Београд: Институт за педагошка истраживања.

13. Димитријевић, М. (2014). У свету незлобивога смеха – хумористичка прича за децу Бранка Ћопића, у: Тошовић Бранко (ур.) *Ћопићевско моделовање реалности кроз хумор и сатиру / Modellierung der Realität mittels Humor und Satire bei Branko Ćopić* (99–112). Грац – Банјалука: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Народна и универзитетска библиотека Републике Српске.

14. Димитријевић, М. (2014). *Причам ти причу* – Радовићево поверење у децу-читаоце, у: Пантић Михајло (прир.) *Поштованом Душку Радовићу* (93–105). Београд: Библиотека града.

15. Димитријевић, М. (2014). Методички изазови у интерпретацији гротескних јунака савремене српске приче за децу, у: Јовановић Виолета, Росић Тиодор (ур.) *Књижевност за децу у науци и настави* (375–384). Јагодина: Факултет педагошких наука.

16. Димитријевић, М. (2015). Преображај књижевног јунака као чин ослобађања – наставно тумачење у млађем школском узрасту, у: Ковачевић Милош (ур.), *Наука и слобода* (515–525). Источно Сарајево: Филозофски факултет.

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Почев од предложених хипотеза, истраживачки процес разматрања статуса и улоге књижевног јунака у прозним делима за млађи школски узраст, довео је до следећих закључака:

- прозни жанрови својим конвенцијама и особеностима условљавају поступак уобличавања књижевних ликова;
- нема целовитог истраживачког пројекта који свестрано указује на повезаност жанровског обрасца и типа књижевног јунака;
- иако због флексибилне и тешко успостављиве границе међу прозним облицима у књижевним делима за ученике млађег узраста није сасвим изводљиво доследно рашчлањавање према жанру, доминантне жанровске црте се ипак могу уочити;
- утврђена је важност модела статичке и динамичке карактеризације;
- књижевни јунак је посматран у специфичним жанровским околностима бајке, народне и ауторске басне, приче о животињама, у роману, хумористичкој причи, дескриптивном и научно-популарном тексту;
- потврђено је да се рецепцијски капацитети ученика раног школског узраста могу искористити за усавршавање њихових читалачких компетенција;
- наглашен је и образложен значај методолошког плуралитета у методичкој интерпретацији књижевног лика, који је постављен и као њено интегративно средиште;
- преиспитани су васпитни потенцијали, модуси и степен њихове артикулације у савременом методичком изучавању књижевног јунака;
- истакнут је потенцијал књижевних ликова као носилаца идејног слоја књижевног дела у процесу остваривања наставних исхода;
- осмишљене су методичке стратегије у проучавању књижевних јунака које ће допринети да се сазнања стечена у наставним околностима поузданије и очигледније повежу са непосредним животним потребама и искуствима ученика;
- методички оквир интерпретације проширен је корелацијом, ради свестранијег сагледавања и бољег разумевања књижевних јунака у настави књижевности млађих разреда.

Како је у раду постављена хипотеза којом се претпоставља да је могуће остварити релативно висок ниво интерпретације књижевног јунака у прозним делима предвиђеним за проучавање у млађем школском узрасту, иако наставни план и програм не поставља превише високе стандарде у овом сегменту наставе књижевности, резултати истраживања показали су да је оствариво успостављање целовитог концепта тумачења књижевног јунака у жанровски разнородним прозним делима за млађи школски узраст, у којем ће устаљени и симплификовани методички модели бити превазиђени имплементирањем савремених књижевнонаучних и методичких сазнања и уважавањем актуелних резултата педагошко-психолошких истраживања.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Кандидаткиња је резултате свог истраживања протумачила на релевантан и убедљив начин, прегледним и јасним научним стилем, који читаоцу омогућава систематичан увид у проблематику овог научног рада. Промишљеним и теоријски чврсто утемељеним аналитичко-синтетичким методом примењеним у истраживању, Маја Димитријевић је дошла до низа иновативних увида у тему *Књижевни јунак у прозним делима за млађи школски узраст*, као и до поузданих закључака који проширују досадашња сазнања о типологији, улози и месту књижевног јунака у разредној настави.

IX ПРЕДЛОГ

С обзиром на то да је реч о опсежном и детаљном истраживању, чији су резултати вредни и за науку о књижевности, и за методiku наставе књижевности и наставну праксу, са задовољством препоручујемо Већу да овај рад прихвати као докторску дисертацију, а кандидаткињу позове на усмену одбрану пред овом комисијом.

Комисија

Проф. др Зона Мркаљ, ванредни професор
Филолошки факултет Универзитета у Београду

Проф. др Љиљана Бајић, редовни професор
Филолошки факултет Универзитета у Београду

Проф. др Тиодор Росић, редовни професор
Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу
